

Skog med gräns

En betraktelse kring arbetet med Gränsskogsutredningen och närliggande företeelser fordom och framgent.

Gräns

Enligt Svenska Akademiens ordlista är ordet gräns ett substantiv med betydelsen *tänkt skiljelinje mellan två områden*. Det är en kortfattad och kärnfull beskrivning och den passar väl för ämnet för denna betraktelse. I ett skogslandskap, där olika naturförhållanden ofta kan beskrivas i gradienter, successioner eller andra mer eller mindre slumpmässiga blandningar av markförhållanden och förekomster av biologiskt liv, kan det vara svårt att objektivt fastställa naturliga gränser. Gränser såsom tänkta, dvs av människan utarbetade, skiljelinjer förekommer dock i stor omfattning, oavsett om de syns i terrängen eller ej. Vi fastställer och förhåller oss över tid till fastighetsgränser, kommungränser, samebygränser och andra administrativa gränser och upprättar skogsbruksplaner med tydliga gränser mellan avdelningar, allt för att underlätta nyttjandet av naturresurserna. Vissa gränser kan vara mer eller mindre synliga i terrängen, såsom riksgränsen mot Norge med upphuggna rågångar. Andra finns bara på karta eller, som jag återkommer till senare, som en lång harang i löpande författningstext.

Gränsskogsutredningen (Jo 2008:04), tillsattes för att utröna förutsättningarna för att avveckla hela eller delar av regelverken för svårföryngrad skog, skyddsskog och fjällnära skog, alla tre med administrativa gränser som inte syns i terrängen utan just kan beskrivas som ”tänkta skiljelinjer”.

Jag ska återkomma till utredningens överväganden och förslag samt några kommentarer kring vad som hände sedan. Men först några ord kring upplägget av denna betraktelse. I och med att jag på olika sätt har varit involverad i frågor som rör olika typer av gränsdragningar och skog under mitt arbetsliv över fyra decennier tänker jag att jag avhandlar olika skeenden i någon form av kronologisk ordning kopplat till mina arbetsplatser. Betraktelsen är tecknad från min minnesbild och den gör därmed inte anspråk på att vara den enda sanna bilden av skeendena.

Det som avhandlas kommer att ha huvudfokus på just svårföryngrad skog, fjällnära skog och skyddsskog, men jag gör också några avvikelser från ämnet för att beskriva några andra gränsdragningar och närliggande processer, som jag på ett eller annat sätt varit involverad i, inte minst kopplat till naturskydd och/eller fjällskogar.

Ett starkt skäl till att jag breddar beskrivningen är min övertygelse om att frågorna om tillståndshanteringen i den fjällnära skogen är intimt förknippad med frågan om det långsiktiga skyddet av densamma. Min djupdykning kring Gränsskogsutredningen kommer sisådär halvvägs och jag avrundar med några tankar om framtiden kring bevarandet av landets fjällnaturskogar.

Flyktig sand (Malmö 83-85)

Redan innan mina fem projektanställningar vid Länsstyrelsen i Malmöhus län 83-85 fick jag uppdraget från Länsstyrelsen att genomföra en inventering av inlandsdyner i Malmöhus län, allt som en praktikperiod och uppsatsämne för min kommande examen på Geovetarlinjen (utöver den examen på Biologlinjen, som jag också närmade mig). Bakgrunden var att SGU hade publicerat en rapport om inlandsdyner i Sverige och på länsstyrelsens naturvårdsenhet var man förgrymmade över att inga dyner i Malmöhus län var redovisade, trots den lokala kännedomen om sandiga områden, dyner och skyddsskogar. Förhoppningen stod till att jag skulle kunna dokumentera några senglaciala dyner i Malmöhus län.

Jag tog mig an uppdraget med stor entusiasm och gjorde en omfattande research i litteraturen och i Lantmäteriets arkiv. Sandflykten var omfattande i många skånska byar under 1700- och 1800-talen, vilket lantmäterikartorna från laga skiftet tydligt vittnar om. På Borgeby slott plöjde jag Hushållningssällskapets handlingar och protokoll från tidigt 1800-tal och där kom mustiga historier fram, bl a från skogvaktare Åberg som försökte försvara Raus plantering (tidigare Råå sand) från allmogens vedfångst.

Det visade sig, efter all dokumentation, att i stort sett varenda sanddyn i Malmöhus län hade sitt ursprung och sin morfologi från senare århundraden och allt som oftast kunde dynerna beläggas som bildade mot sandflyktshämmande staket eller andra befintliga gränser i terrängen. Inga bekräftade spår av senglacial dynmorfologi med andra ord, även om det säkert har funnits sådana dyner före uppodlingens tid.

På Falsterbohalvön hade sandflykten varit särskilt omfattande till följd av att naturresurserna överutnyttjats. Till följd av bete och vedfångst fanns på Skanörs ljunngård i princip inget vedartat att nyttja som bränsle i början av 1800-talet. Istället skars marksvålen som torv och nyttjades som både bränsle och, varvat med tång, som material för de hägnader som behövdes för att hålla betesdjuren borta från åkervångarna. Här kan man sannerligen tala om gräns. Några av Falsterbo vångs dylika hägnader är sedan länge översandade och utgör nu flera meter mäktiga sanddyner.

En annan märklig dynbildning finns i Hemmestorp strax sydost om Veberöd. Under några decennier var den nära rektangulära dynen klassad som fornborg men ursprunget var ett annat och det syns tydligt på den Skånska rekognoseringskartan 1812-1820. Här anlade Per Persson i Hemmestorp vad som i praktiken var en av Sveriges första tallplantager på tidigare åkermarker, där bovetesådden allt som oftast blåste iväg med sanden. Furu-Per hägnade in sin plantage med eneruskor och annat från Romeleåsen intill och i takt med att sandflykten stannade vid hägnaden så fick han årligen sätta nya ruskor allt högre upp på den växande dynen. Numera är även hela omgivningen skog, men den mäktiga dynbildningen minner om bragden. Furu-Per fick så småningom en kunglig medalj för sin insats och Furu-Per blev på äldre dar Konga-Per i byn.

Genom arbetet med rapporten Sanddyner i Malmöhus län fick jag en god inblick i kampen mot den dåvarande sydsvenska ökenspridningen och den 1903 introducerade lagstiftningen kring skyddsskogar. Någon nationell lagstiftning på området fanns inte på 1800-talet, men tillkomsten av hushållningssällskapen tidigt 1800-tal hade stor betydelse för att genom förmedlade statsbidrag för beskogning hindra sandflykten. På grund av bristen på bränsle och virke i det skogfattiga Malmöhus län träffades 1810 en frivillig överenskommelse vid en

Lantdag (motsvarande dagens regionfullmäktige) om plantering av vart 50:e tunnland. Överenskommelsen stadfästes av Kungl Majt 1813 och följdes upp av Hushållningssällskapen, som bildades 1814 i de båda skånska länen.

I samband med fältarbetet vid inventeringen av sanddyner i Malmöhus län blev jag också varse att det sker recent dynbildning i samband med sandflykt och det mest slående var en liten, men växande sanddyn i en fastighetsgräns i trakten av Kumlatofta. Hägnaden, gränsen, bestod av en enkelradig taggtråd, men det var fullt tillräckligt för att dynen skulle etableras och växa mellan åkerfälten på var sida. Till följd av den enkla taggtråden fick ingen plog tillträde och utan plog kunde den lilla växtlighet finnas kvar som var tillräcklig för att stoppa sanden och växa vidare på höjden, år efter år.

Gränser på Dal (Vänersborg 86-89)

Efter Malmö styrdes kosan till Vänersborg och Länsstyrelsen i Älvsborgs län, där jag var naturvårdshandläggare med en ganska bred ärendeporfölj och så småningom en del reservatsbildningar, främst i Dalsland. Och medan de sydligaste landskapen hade sina tidigare problem med sandflykt hade de västsvenska en del motsvarigheter med både ljunghedar och namngivna fjäll (Bredfjället, Kroppefjäll m fl), också de en följd av ett historiskt intensivt nyttjande av utmarker. Trots detta fanns här inte några geografiskt reglerade skogliga bestämmelser, så mina gränsrelaterade naturärenden blev istället kopplade till några specifika naturskyddsprocesser. Sålunda kom naturreservatet Tingvallamossens östra gräns att rekas i fält med Munkedals förvaltare på skidor en gnistrande vinterdag och gränsen för naturreservatet Tösse skärgård formades i en dialog med bland andra Svenska Järnvägsmännens Semesterhemsförening och deras anläggning i Rolfskärr.

Jag fick också möjlighet att föredra ett ärende för Länsstyrelsens styrelse som förberedelse för den kommande nationalparken Tresticklan intill riksgränsen mot Norge. I beslutet ingick att vissa delar av ett äldre landskapsbildsskydd (enligt 19 § i naturvårdslagens äldre lydelse) i öster upphävdes, att ett område i söder inrättades som interimistiskt naturreservat och att styrelsen därtill uttalande inriktningen att bejaka en nationalparksbildning med tillfartsväg, entré och vandringsled. Med dessa nya gränser som utgångspunkt kunde Naturvårdsverket driva frågan vidare för att förbereda den nya parken.

Fjällnära skog, Idre-deklarationen och Domäns bolagisering (Falun 90-95)

I januari 1990 började jag jobba som naturvårdschef vid Länsstyrelsen i Kopparbergs län, ett län som bytte namn till Dalarnas län bara några år senare. Detta blev inledningen till mitt arbete med fjällskogarna.

Fjällnära skog

Debatten om fjällskogarna hade vid det laget pågått en tid och regeringen Carlsson föreslog i juni 1990 nya regler om fjällnära skog med hänsynsregler och tillståndskrav för avverkningar ovanför gränsen för fjällnära skog (Proposition 1990/91:3). I propositionen anförde föredragande statsrådet Hellström bland annat att tillstånd till avverkning i fjällnära skog inte

ska få meddelas om avverkningen är oförenlig med intressen som är av väsentlig betydelse för naturvården eller kulturmiljövården. Statsrådet anförde vidare att skogsägaren ska ha rätt till ersättning om ett vägrat tillstånd medför att pågående markanvändning försvåras. Riksdagen beslutade i enlighet med regeringens proposition och de nya reglerna trädde i kraft 1991.

Beträffande naturskyddet i fjällnära skog framgår följande lägesbild av propositionen: "Före år 1987 fanns endast ett fåtal naturreservat i det fjällnära området. År 1987 satte man igång med att bilda reservat av de värdefulla urskogsområden som kartlagts vid naturvårdsverkets och skogsstyrelsens inventering av fjällregionen. Även utanför det fjällnära området har urskogar avsatts som natur- och domänreservat. I hela fjällregionen, som omfattar en areal om knappt 9 milj, ha, var i juni 1989 122 områden skyddade i form av nationalparker, befintliga eller planerade naturreservat och domänreservat. En stor del av dessa områden, som tillsammans utgör ca 3,7 milj, ha, består av kalfjäll, fjällbjörkskog och vatten. Ytterligare domänreservat har bildats under år 1989 och under innevarande år...//...När avsättningen av de planerade naturreservaten är slutförd inom några år kommer enligt skogsstyrelsens och naturvårdsverkets bedömningar ca 600 000 ha av den produktiva skogsmarken att vara skyddad i det fjällnära området. Detta innebär att skyddet totalt kommer att omfatta 38% av den fjällnära produktiva skogsmarken."

När det specifikt gäller gränsdragningen för fjällnära skog anförde statsrådet i propositionen följande: "Den nuvarande bestämningen av gränsen för det fjällnära skogsområdet grundas på den skogsodlingsgräns som användes vid riksskogstaxeringen år 1969 och som på statens mark är identisk med domänverkets tidigare tillämpade skogsodlingsgräns. Gränsdragningen på privat mark i Jämtlands län och i Stöttingfjällsområdet i Västerbottens län är schablonmässigt gjord. För att bl. a. rätta till olägenheter som har uppstått på grund av detta kan smärre justeringar av gränsen behöva göras i vissa delar. Vägledande skall därvid vara att justeringarna skall göras med utgångspunkt i skogsföryngringsförhållandena och vara så små som möjligt. Någon större förändring av den totala produktiva arealen fjällnära skog per län innebär detta inte."

För egen del har jag inte inblick i hur gränsfrågorna hanterades i praktiken i de tre nordliga länen. Jag minns dock att det blev turbulent i Dalarna. Skogsvårdsstyrelsens Per-Anders Ingebro hade genomfört ett noggrant arbete för att beskriva den nya gränsen, men innan den blev fastställd protesterade delar av industriskogsbruket hos Skogsstyrelsen och SVS i Falun fick göra ett omtag med resultatet att den nya gränsen flyttades högre upp på fjällslutningarna. Hur stor skogsareal som därmed hamnade under den nya gränsen för fjällnära skog har jag dock inte någon uppgift om.

Fjällreservaten i norra Dalarna och Idre-deklarationen

En av arbetsuppgifterna jag fick som ny naturvårdschef i Dalarna var att slutföra de utökningar och revideringar av fjällreservaten som Länsstyrelsen jobbat med några år. Det blev ett omfattande arbete som totalt omfattade fjorton kvadratmil och 1991 beslutade länsstyrelsens styrelse om såväl nya gränser som nya bestämmelser för Långfjället-Juttulslätten, Städdan-Nipfjället, Vedungsfjällen, Drevfjällen och Skarsåsfjället. Trots ett omfattande förarbete och dubbla remissomgångar gick arbetet ändå inte helt i mål. Istället överklagades besluten av ett 30-tal aktörer, som yrkade på såväl stora som små förändringar.

Ungefär samtidigt hade länsstyrelsen lämnat mycket omfattande synpunkter på förslaget till ny översiktsplan för Älvdalens kommun, som bl a förespråkade nya liftanläggningar in i några av naturreservaten. Även Fulufjället berördes av ett förslag om ny slalomanläggning vid Mörkret in i den av Naturvårdsverket föreslagna blivande nationalparken. Att parterna var på kollisionskurs kring fjällfrågorna var väldigt tydligt. Och i regeringskansliet blev de överklagade besluten liggande i en oviss beredning.

Någon ny ansats behövdes för att lösa upp de låsta positionerna. Efter lite kontakter och sonderingar föreslog vi från länsstyrelsen att vi borde samla nyckelaktörerna för att se om det gick att jämka i de olika uppfattningarna, förslagen och besluten. Efter ett antal träffar (bl a på Storsätra fjällhotell), telefonsamtal och telefaxutkast landade vi så i juni 1993 i det som kom att benämnas *Överenskommelse om Älvdalens kommuns fjällvärld* i tolv punkter, undertecknade av fyra parter (Älvdalens kommun, Idre sameby, Domän AB och Naturvårdsverket) och vidimerade av såväl Länsstyrelsen i Kopparbergs län som Länsstyrelsen i Jämtlands län, den senare i egenskap av rennäringsmyndighet även i Kopparbergs län. Efter att jag lagt ned mycket möda på att mäkla deklarationen mellan parterna tyckte landshövdingen Gunnar Björk att jag också borde teckna under deklarationen. Visst tänkte jag, enligt förvaltningslagen ska det ju finnas såväl föredragande som beslutande. Sagt och gjort.

I korta drag uttryckte parterna samsyn kring

- bildandet av de aktuella naturreservaten, dock med vissa föreskriftslättnader rörande rennäringsanslagningar och några skidliftar i Grövlans dalgång
- möjligheten att etablera en ny vintersportanläggning vid Hemmeråsen (numera Idre Himmelfjäll) genom upphävande av del av Stådjan-Nipfjällets naturreservat
- förberedelser för Fulufjällets nationalpark, dock utan vintersportanläggning i Mörkret och med vissa nödbetesmöjligheter för rennäringsmarkerna
- utökning av åretruntmarker för Idre Sameby i Stådjan-Nipfjällets naturreservat och erbjudande om överenskommelse om vinterbetesmarker

Överenskommelsen, som kom att kallas Idre-deklarationen, fick effekt genom regeringens hantering av alla överklaganden, kommunens ändringar i översiktsplanen och några ytterligare beslut från länsstyrelsens sida. Någon dag efter att överenskommelsen blivit klar kom ett oväntat bud till miljövårdsenhetens fikarum i Falun. Ett helt flak med gräddbakelser uppenbarade sig, med vänliga hälsningar och tack från kommunchefen Arne Pettersson i Älvdalens kommun. Arne hade varit aktiv i hela medlingsprocessen och otaliga var de kontakter över telefon och telefax vi hade innan allt gick i lås.

Domäns bolagisering

Ungefär samtidigt med processen för fjällreservaten i Dalarna och den följande Idre-deklarationen pågick också ett omfattande arbete till följd av regeringen Bildts reform med bolagiseringen av Domänverket, som var en dominerande markägare i Dalafjällen, i synnerhet i Älvdalens kommun. I propositionen (Proposition 1991/92:134) beskrev föredragande statsrådet Westerberg hur gränsen skulle dras mellan de områden som skulle övergå till det nya bolaget och de områden som skulle kvarbli i statens ägo. I sammanfattning bedömde statsrådet att fjällkedjan borde kvarbli i statens ägo med hänsyn till rennäringsmarkerna, naturvård, rekreation och friluftsliv. I Norrbottens och Västerbottens län föreslogs dock gränsen dras

längre ned, nämligen i odlingsgränsen. Dessutom borde, enligt statsrådet, renbetesfjällen i Jämtlands län kvarbli i statens ägo. Skälet till detta var de speciella regler till skydd för rennäringens intressen som gäller ovanför odlingsgränsen och på renbetesfjällen.

Min kommentar i denna del är att såvitt gäller Kopparbergs län föreslogs inte att några specifika arealer skulle kvarbli i statens ägo till följd av de kungliga brev som reglerar nyttjandet av åretruntmarkerna enligt rennäringslagen. Gränsen fick snarare avgöras av de allmänna stadgandena om att fjällkedjan ska kvarbli i statens ägo och det fortsatta resonemanget i propositionen: ”I Jämtlands och Kopparbergs län innebär denna lösning att stora delar av den fjällnära skogen kommer att överlåtas till bolaget. Riksdagen beslutade år 1990 om vissa preciseringar av reglerna för avgränsning av skyddade områden i den fjällnära skogen (prop. 1990/91:3, JoU13, rskr. 70). De områden det gällde var dels områden med svårföryngrad skog, dels områden med stor konkurrens mellan olika markanvändningsintressen. Avgränsning av dessa områden avses ske successivt. I avvaktan på detta föreslår jag att de delar av den fjällnära skogen som förvaltas av domänverket tills vidare kvarblir i statens ägo och att man efter avslutade inventeringar av berörda marker slutgiltigt avgör vilka delar av den fjällnära skogen som bör överlåtas på det nya bolaget.”

När propositionen beslutats av riksdagen konstaterade både vi på länsstyrelsen i Falun och tjänstemännen på Domänverket att vi redan hade ett omfattande och detaljerat gränsdragningsarbete bakom oss i form av alla i detalj genomgångna och nyligen reviderade reservatsgränser för alla fjällreservaten. Därmed utgick vi från att dessa nyligen beslutade reservatsgränser också kunde gälla som gräns mellan statens ägande och bolagets ägande. Så blev det i huvudsak, men efter kompletterande inventeringar av fjällnära skog som utfördes av Skogsvårdsstyrelsen i Falun något halvår senare så kom ytterligare en del arealer att behållas av staten, framförallt i anslutning till Drevdagsområdet. Dalamarkerna som kvarblev i statens ägo parkerades tillfälligt hos det nyblivna Statens fastighetsverk (Fastighetsverket) men överfördes senare följdriktigt till Naturvårdsverket. Så långt allt väl, men då kände vi inte till den hemliga delen av avtalet mellan staten och Domän. Mer om det längre fram....

Domänreservat, naturreservat och nationalparker

Olika typer av skyddsvärda och skyddade områden avhandlas i en särskild del i propositionen om bolagiseringen av Domän. Jag gör här ett lite längre referat från propositionen och återkommer längre ned kring hur Länsstyrelsen i Falun och såvitt jag känner till hur Naturvårdsverket tog frågan vidare. Sådär anför statsrådet Westerberg: ”I proposition 1991/92:38 om inriktningen av den ekonomiska politiken anförde regeringen att statliga tillgångar, som saknar kommersiella förutsättningar bör avskiljas vid bolagisering. Bland exemplen på sådana tillgångar nämns mark av stort naturvärde som har undantagits från normalt skogsbruk. Mot bakgrund av detta och riksdagens beslut i maj 1991 (1990/91: NU38, rskr. 318) får bolagiseringen inte leda till att områden av stort naturvårdsvärde under domänverkets förvaltning mister sitt skydd eller att detta försvagas. Jag föreslår att dessa områden behandlas på följande sätt.”

Fjällnära domänreservat

Forts. Statsrådet Westerberg: ”Av de cirka 740 domänreservaten har domänverket och naturvårdsverket gemensamt upprättat en förteckning över 84 reservat som under åren 1987-1990 avsattes i det fjällnära området. Med den gränsdragning mellan statens och bolagets

marker i fjällen som jag tidigare har föreslagit skulle cirka 25 av dessa reservat hamna på bolagets mark. Dessa reservat bör i princip kvarbli i statens ägo. En inventering bör göras inför en omvandling till naturreservat. I avvaktan på att denna inventering blir klar föreslår jag att dessa domänreservat tills vidare kvarblir i statens ägo och att det efter avslutad inventering slutgiltigt avgörs vilka delar av dessa områden som bör överlåtas på det nya bolaget. För de områden som kan komma att överlåtas till bolaget gäller att om ombildningen till naturreservat innebär nya restriktioner för markanvändningen jämfört med de restriktioner som domänverket självt har ålagt sig beträffande reservatet bör köpeskillingen, i de fall naturreservatet skall ägas av bolaget, reduceras i motsvarande mån men i övrigt bör ingen ersättning utgå för ombildningen till naturreservat. Den nämnda inventeringen bör vara avslutad inom två år.”

Värdefulla domänreservat

Forts. Statsrådet Westerberg: ”De två myndigheterna har upprättat ytterligare en förteckning som upptar cirka 270 värdefulla domänreservat. Dessa bör överlåtas till det nya bolaget som i överlåtelseavtalet bör åta sig att i förväg underrätta berörd länsstyrelse om bolaget planerar någon ändring av de restriktioner för markanvändningen som domänverket självt har ålagt sig beträffande dessa reservat, så att länsstyrelsen bereds möjlighet att överväga bildande av naturreservat. Om bolaget lämnar en sådan underrättelse beträffande ett reservat bör länsstyrelsen inom ett år meddela bolaget huruvida man avser att omvandla området till naturreservat. Om bolaget inte får något sådant meddelande inom tidsfristen bör bolaget därefter ha rätt att disponera över området utan särskilda restriktioner. Länsstyrelsen bör även på eget initiativ begära ombildning till naturreservat. Om ett sådant domänreservat ombildas till naturreservat bör ersättning enligt naturvårdslagen utgå endast den utsträckning reservatbildningen medför att den pågående faktiska markanvändningen avsevärt försvåras. Övriga domänreservat överläts till bolaget utan särskilda villkor. Jag utgår från att bolaget, under minst en tvåårsperiod, välvilligt överväger omklassificering av reservat till ovanstående lista i den mån det i denna grupp domänreservat skulle finnas områden med ett naturvårdsvärde som överensstämmer med reservaten i den listan. Eventuella brister i inventeringsarbetet skall inte leda till att värdefull natur får ett otillräckligt skydd.”

”Oskyddade listan”

Forts. Statsrådet Westerberg: ”De två myndigheterna har dessutom upprättat en förteckning över oskyddad domänverksmark som ingår i naturvårdsverkets nationalparksplan, program för fjällskogsreservat, urskogsinventering eller investeringslista. Dessa områden bör tills vidare kvarbli i statens ägo. En inventering bör göras hur naturskyddet bör ordnas. Om därvid området förklaras som nationalpark skall det kvarbli i statens ägo. I annat fall torde bildande av naturreservat vara det lämpligaste sättet att skydda området. Huvudregeln bör därvid vara att de områden som blir naturreservat stannar i statens ägo. Om detta med hänsyn till t. ex. arronderingsförhållanden är olämpligt kan reservat övergå i bolagets ägo. I sådant fall bör reduktion av köpeskillning ske motsvarande sedvanlig inträngsersättning enligt naturvårdslagens bestämmelser. Inventeringen bör vara avslutad senast fem år efter bolagiseringen. Om det efter den tidsperioden återstår områden där beslut om naturskyddet ännu inte fattats bör områdena överlåtas till bolaget utan särskilda villkor. Beträffande de naturreservat som idag finns på den av domänverket förvaltade marken innebär

bolagiseringen ingen förändring i och med att de åtnjuter skydd enligt naturvårdslagen oberoende av ägarbyten.”

Två nationalparker

Forts. Statsrådet Westerberg: ”För nationalparker gäller att de är förda på naturvårdsfonden och att de bara kan ägas av staten, varför de måste undantas från överlåtelsen till bolaget. I samband med bolagiseringen måste därför de två nationalparker som är belägna på domänfondsfastigheter antingen avstyckas eller genom fastighetsreglering föras över till fastighet som ingår i naturvårdsfonden.”

Det fortsatta arbetet med domänreservaten, oskyddade listan mm

Områdena som var förtecknade på ”Oskyddade listan” var till största delen redan aktuella i pågående reservatsbildningar och arbetet med att överföra ägandet till Naturvårdsverket inleddes relativt omgående, liksom för de två nationalparkerna som nämndes i propositionen. Även när det gäller de 25 fjällnära domänreservaten som eventuellt riskerade att föras över till bolaget startade inventeringar som ledde till att områdena kunde överföras till Naturvårdsverket och reservatsbeslut förberedas vid respektive länsstyrelse.

Hanteringen av de 270 värdefulla naturreservaten fick däremot ett hack i kurvan redan i starten. I Dalarna tog jag fram en promemoria efter en genomgång av alla aktuella domänreservat i länet och det visade sig ganska snart att samtliga var aktuella för formellt skydd. Propositionen hade också en tydlig skrivning om att ”Länsstyrelsen bör även på eget initiativ begära ombildning till naturreservat”, varför det blev naturligt att föredra ett principbeslut i länsstyrelsens styrelse om att processen skulle inledas för alla objekt i länet. Detta väckte dock viss bestörtning på Domänverkets huvudkontor i Falun, som verkade ha en annan bild än den som propositionen angav. Efter lite buller i frågan blev jag ombedd av Rolf Löfgren på Naturvårdsverket att bereda en överenskommelse på tjänstemannanivå mellan Domänverket och Naturvårdsverket för att sätta nationella ramar för ett sådant aktivt arbetssätt som jag etablerat för Dalarnas del. I gott samråd med Olof Johansson på Domänverket skissade vi fram en sådan överenskommelse som kollegorna på Naturvårdsverket kunde slutföra.

Sammantaget innebar det formella skyddet av de tidigare domänreservaten och skyddet av områdena på ”oskyddade listan” en betydande förstärkning av de skogliga naturreservatsarealerna i landet, inte minst i det fjällnära området.

Den hemliga delen av avtalet

Efter ytterligare en tid märkte jag att det var något som skavde hos tjänstemännen på Domänverket när vi fortsatte förberedelserna för den praktiska uppdelningen av Domäns egendomar mellan staten och bolaget. Plötsligt kom de förlösande orden från Domäns håll i samband med en kaffepaus: ”Det finns också en hemlig del av avtalet som du behöver känna till.” Så nystades det okända upp. I en sekretessbelagd del av avtalet, som ju hade tecknats mellan den dåvarande ledningen i myndigheten Domänverket (för det blivande bolagets räkning) och ledningen på Näringsdepartementet (för statens räkning) framgick att något dussintal stugor i fjällkanten, med omgivande mark, skulle avstyckas och utan vederlag överföras till bolaget. För Dalarnas vidkommande rörde det sig om Rösjöstugorna med några

hektar mark och vatten samt Kronstugan vid Hävlingen en bit norr om Grövelsjöns fjällstation i Långfjällets naturreservat.

Reaktionerna på de nya och häpnadsväckande uppgifterna lät inte vänta. På länsstyrelsen och Naturvårdsverket liksom i ledningen för Älvdalens kommun var förvåningen och upprördheten stor samtidigt som vi kunde notera att det var frågan om ett fullgånget avtal, som skulle genomföras. Kronstugan vid Hävlingen var en viktig replipunkt längs Södra Kungsleden och Rösjöstugorna hade samma funktion på Fulufjället. Rösjöanläggningen var ju tänkt att bli navet för fjällvandrare i den blivande nationalparken. Att Rösjöstugorna med mark och vatten skulle avstyckas, bli privat och nyttjas för bolagets representation skulle utan tvekan vara ett bakslag för nationalparksarbetet.

Nu var goda råd dyra. Med ett tydligt mandat från ledningarna på länsstyrelsen i Falun, Älvdalens kommun och Naturvårdsverket åkte jag och min chef miljövårdsdirektören Stig-Åke Svenson till Domäns skogsförvaltningskontor i Hedemora i akt och mening att återställa saken. Några maktmedel hade vi inte till förfogande men vi förklarade att de organisationer vi fått mandat från inte skulle hålla inne med sina synpunkter den dagen det hemliga avtalet skulle bli publikt. Med oss hade vi två färdigförfattade gåvobrev där Domän hade möjlighet att signera att båda avstyckningarna återlämnas till staten. Anspänningen var stor. Efter någon halvtimmes överläggningar och viss ajournering kunde vi dock tacksamt ta emot de påskrivna gåvobreven och andas ut under resan åter till residensstaden. Det var sannerligen en pärs i några dagar men historien fick ett lyckligt slut.

I fråga om lärande efter bolagiseringsprocessen har jag därefter flera gånger tänkt att frågan kan ställas om det var så klokt för det allmänna att låta det blivande bolaget administrera sin egen bolagisering med tanke på alla de allmänna intressen som berördes.

Huvudstadsperspektiv (95-99)

Efter Falun blev det tjänstgöring i Stockholm och starten på en 29 år lång veckopendling. Till en början tappade jag kontakten med fjällskogsfrågorna då jag jobbade som miljövårdsdirektör och miljö- och planeringsdirektör på Länsstyrelsen i Stockholms län.

En huvudstadsföreteelse som jag kom i kontakt med var förstås Nationalstadsparken, som inte liknar någon annan förordnandeform. I paritet med våra nationalälvar har den en egen paragraf i 4 kapitlet miljöbalken, men i övrigt är parken beroende av sedvanlig hantering av plan-, bygg- och miljöärenden och ett stort mått av frivillig samverkan mellan kommuner, myndigheter, fastighetsägare och organisationer. Idag har vi nästan glömt att det var fler nationalstadsparker på gång med Uppsala och Trollhättan först i kön, men turerna kring Norra Länken gjorde att intresset i landsorten falnade och den enda parken blev än mer unik, numera med benämningen Kungliga som förled.

Apropå kunglig kan nämnas att Stockholms stad hade långt framskridna planer på ett kommunalt naturreservat för det ekrika skogslandskapet på Norra Djurgården, men Kungliga Djurgårdsförvaltningen uppvaktade länsstyrelsen med betydande invändningar, inte minst mot bakgrund av kungens enskilda dispositionsrätt, avtalsreglerad mellan kungen och Rikens ständer 1809. Första argumentationslinjen var att miljöbalken inte hade rättskraft i relation till den enskilda dispositionsrätten. I andra hand var det i vart fall uteslutet att någon kommunal myndighet skulle ha befogenhet att fatta ett sådant beslut. Initiativet rann så småningom ut i

sanden. Och jag fick en förnimmelse om att diskussionen hade vissa likheter med resonemangen om hur nationalparksbestämmelser kan alternativt inte kan inverka på samernas renskötselrätt, ett ämne som alltfjänt är aktuellt och delvis omtvistat.

Stiftelser med olika utfall (Stockholm kring millennieskiftet)

Under några decennier på mitten av 1900-talet gällde bestämmelserna om svårförägrade skogar även i vissa skärgårdar, bl a i Stockholms län. I 1948 år skogsvårdslag kan man läsa de särskilda bestämmelserna i §25: ”Där det, på grund av skogsmarks belägenhet i havsbandet (min kursivering) eller på höjder eller eljest i särskilt exponerat eller i klimatiskt hänseende ogynnsamt läge, måste befaras, att i någon trakt olämplig avverkning av befintlig skog i allmänhet skulle omöjliggöra eller avsevärt försvåra återväxten, må, sedan syn och undersökning ägt rum, Konungen förordna, att skogen inom sådan trakt skall såsom svårförägrad vara underkastad de i 26—28 §§ meddelade bestämmelserna.”

Bestämmelserna blev snart obsoleta och man kan också konstatera att det för naturvärden är betydligt mer oroande att tidigare hävdade skärgårdsmiljöer mister sina jordbruksföretag och att värden för både naturvård och friluftsliv förloras till följd av igenväxning.

Naturskyddet i skärgårdarna har framför allt haft nytta av det generella strandskyddet och de stora investeringar som gjorts genom offentliga markförvärv, ofta med betydande statsbidrag från Naturvårdsverket, och reservatsbildningar över decennierna. Skärgårdsstiftelsen bildades 1959 i syfte att säkra strategiska markområden för friluftsliv och bevara den unika naturmiljön i Stockholms skärgård och äger idag cirka 15 % av marken i Stockholms skärgård. Region Stockholm är huvudfinansiär för Skärgårdsstiftelsens löpande verksamhet. 1998 skänkte Stockholm stad alla sina skärgårdsmarker till Skärgårdsstiftelsen och stiftelsens markinnehav fördubblades från ca 7 000 ha till ca 14 000 ha mark.

Mindre känt är att en annan stiftelsebildning, som diskuterades i början på 2000-talet, rann ut i sanden. Stockholms stad hade en längre tid förberett att på något sätt minska eller avveckla sin dåvarande egendomsförvaltning. Förvaltningen svarade för ett omfattande innehav av lantegendomar utanför Stockholms stads gränser, förvärvade i flera decennier som markreserv för framtida bebyggelse, friluftsliv mm. Överlåtelsen av skärgårdsegendomarna 1998 var ett led i denna utveckling. Nu återstod åtskilliga egendomar i många kommuner med tonvikt mot Södertörn.

Under mandatperioden 2002-2006 utredde staden en idé om att placera stadens lantegendomar på fastlandet i en stiftelse med fokus på naturvård, friluftsliv och areella näringar. Nu vidtog ett intensivt arbete på Naturvårdsverket för att utröna förutsättningarna för att eventuellt stödja tillblivelsen av stiftelsen, som skulle kunna innebära tillkomsten av ett stort antal nya naturreservat och andra viktiga naturskyddsinsatser. Ett möjligt omfattande bidrag med åtskilliga villkorade klausuler för naturskydd diskuterades med företrädare för staden men det kom till slut ingen ansökan. Stiftelseförberedelserna avbröts, bland annat till följd av förvecklingar kring andra stiftelser med kopplingar till Stockholms stad.

Ganska snart efter att stiftelsetanken hade lagts åt sidan inleddes på Naturvårdsverket istället ett arbete i form av en plan B. I takt med att kranskommunerna de följande åren successivt

köpte delar av Stockholms lantegendomar beslutade Naturvårdsverket, kommun för kommun, om statsbidrag för de naturreservatsbildningar som aktualiserades, inte minst på Södertörn. Det blev ett viktigt bidrag i arbetet med att genomföra intentionerna i Länsstyrelsens rapport Aldrig långt till naturen - skydd av tätortsnära natur i Stockholmsregionen, utgiven 2003. Omgivningarna kring Tyresta nationalpark förvärvades av Naturvårdsverket i två stora affärer, senast beträffande Åva-området 2020. På så vis säkrades ett mycket stort område för framtidens naturvård strax söder om Stockholm.

SNUS-inventering och fjällskogsskydd (Stockholm 99-08)

Mellan 1999 och 2008 var jag avdelningschef på Naturvårdsverket, merparten av tiden som chef för Naturresursavdelningen. Det blev ett nytt nationellt perspektiv för mig och skogsfrågorna var en viktig del av portföljen.

Under våren 2002 var skogsdebatten het. Det framfördes kritik i media mot hur Fastighetsverket och Sveaskog bedrev sitt skogsbruk i norr och i Västsverige var det särskilt turbulent kring avverkningsshoten i Bråtaskogen i Härryda kommun, ett område som senare blev naturreservat.

Miljöminister Kjell Larsson uttalade i en interpellationsdebatt den 13 maj bl a ”Det finns tyvärr inte så mycket gammelskog, dvs. skog av urskogskaraktär, kvar, och det som fortfarande finns kvar måste bevaras. Skydd av skogar med höga naturvärden är en högt prioriterad fråga för mig. /...../ Jag avser att ge Naturvårdsverket i uppdrag att snarast se över vilka marker som finns i statens ägo och som har så stora naturvärden att de bör ha ett formellt skydd i form av naturreservat. /...../ Jag avser att uppdra åt Naturvårdsverket i samverkan med skogsvårdsorganisationerna att ge alla urskogar som inte redan är skyddade ett varaktigt skydd.”

Detta var startskottet för en mycket omfattande naturskogsinventering, som av enhetschefen Bo Lundin fyndigt gavs akronymen SNUS (Statliga naturreservat, urskogsartade skogar) för att synliggöra de två delarna av uppdraget. Uppdragstexten mejslades fram de kommande veckorna och jag minns att jag i början av juni deltog i en diskussion om slutformuleringarna över mobil på en skolgård i Falun, där min dotters studentutspring strax skulle ske.

Regeringen lämnade uppdraget till Naturvårdsverket den 13 juni 2002 och projektledare för regeringsuppdraget blev Rolf Löfgren. Länsstyrelserna involverades för att genomföra inventeringen i respektive län. Resultatet av utredningen presenterades i januari 2004 med en huvudrapport och 6 delrapporter. Delrapporterna innehöll beskrivningar av värdefulla skogar på statens mark. 885 områden om sammanlagt ca 341 000 hektar produktiv skog bedömdes ha så höga värden att de borde skyddas formellt. Beträffande de två nordligaste länen bedömdes inventeringen fortsätta även under 2004.

Efter den genomförda inventeringen vidtog arbetet med att förbereda överenskommelser med framförallt Sveaskog och Fastighetsverket. Till följd av omfattningen av de utpekade arealerna och bland annat skilda synsätt på naturvärderingar för olika områden och alternativa skyddsformer tog överläggningarna lång tid. Såvitt gäller Sveaskog fördelades områdena i olika kategorier, där vissa föreslogs få formellt skydd, andra föreslogs ingå i Sveaskogs ekoparker, ytterligare andra föreslogs bli frivilligt avsatta i övrigt etc (den s k kategoriseringsöverenskommelsen). Med Sveaskog tecknade Naturvårdsverket 2008 en

överenskommelse om långsiktigt skydd av särskilt värdefulla naturskogsområden som omfattade 431 områden i hela landet med en sammanlagd areal produktiv skogsmark om 70 559 hektar. I relation till Fastighetsverket var positionerna mer fastlåsta och någon överenskommelse träffades inte under min tid som avdelningschef.

Sammantaget är det ingen tvekan om att miljöminister Kjell Larssons tydliga regeringsuppdrag om skyddsvärda skogar fick stor betydelse för skogsskyddet i Sverige, inte minst i de nordliga länen. Att flera nya initiativ i motsvarande riktning skulle komma längre fram visste vi inte då.

Gränsskogsutredning på distans (Malmö 08-10)

Jag hade relativt nyligen (1 maj 2008) tillträtt som länsöverdirektör vid Länsstyrelsen i Skåne län när jag fick frågan från Jordbruksdepartementet om uppdraget som regeringens särskilde utredare för att utreda bestämmelserna om svårföryngrad skog, fjällnära skog och skyddsskog och snart var arbetet igång. Under det dryga halvår som utredningen pågick kunde jag lägga någon arbetsdag i veckan utan att försaka min ordinarie uppgift som länsöverdirektör. Min tid i utredningsarbetet inriktades mest mot strategisk inriktning och för kontakt med och besök hos intressenter, inte minst i norra Sverige. Viss tid för skrivarbete blev det också.

Sekreterare i utredningen var juristen Lotta Lauritz, som tog tjänstledigt från sitt dåvarande jobb på Bergsstaten i Luleå för att på heltid jobba med utredningen. På så vis bedrev vi utredningsarbetet på distans från Malmö och Luleå, långt från Regeringskansliets långa utredningskorridorer på Garnisonen i Stockholm. Att Lotta var en skicklig jurist visste jag från vår tidigare gemensamma arbetsplats Länsstyrelsen i Stockholm och Lotta hade därefter bekantat sig med nordlig markanvändningsjuridik i praktiken på Länsstyrelsen i Luleå.

Statliga utredningar är i någon mening att betrakta som små myndigheter och en viktig beslutsbefogenhet för den särskilde utredaren är att fastställa utredningens namn. Efter lite alternativsonderingar, vissa interna förhandlingar men framförallt sekreterarens starka argumentering, så blev namnet just Gränsskogsutredningen. En annan beslutspunkt är att avgöra skrivformen för betänkandet. I valet mellan att skriva i jag-form eller vi-form blev beslutet mer eller mindre omgående att betänkandet skrivs i vi-form.

Utredningsuppdraget omfattade konkret följande delfrågor:

- Kan gränsen för svårföryngrad skog och bestämmelserna knutna till denna upphävas och vad behövs i så fall för att skyddet för naturmiljön, kulturmiljön och rennäringen inte ska försvagas?
- Om gränsen och bestämmelserna gällande svårföryngrad skog upphävs, vad ska då gälla för den del av området som är fjällnära skog?
- Hur kan bestämmelserna om skyddsskog upphävas?
- När kan avtal mellan staten och markägaren om inskränkningar i markägarens nyttjande av sin mark till nytta för renskötsel aktualiseras och hur kan det genomföras?

Den tid vi hade till vårt förfogande medgav inte att någon grupp med sakkunniga och experter kallades samman. Vi bedrev istället en uppsökande verksamhet och hade samtal med utredningens intressenter. Detta var det som betydde mest i utredningsarbetet för att få förståelse för de problem och förväntningar som funnits.

Det hände förstås att många intressenter trodde, alternativt ville, att vi skulle utreda alternativa gränsdragningar för de tre utpekade regelverken. Många intressentmöten fick just inledas med att jag betonade att vi inte avsåg att göra någon översyn av gränsernas geografi. En viss besvikelse noterade jag vid några tillfällen, men intresset för utredningen gick det inte att ta miste på.

Vid en första anblick kan utredningsuppdraget synas väl avgränsat och mycket konkret. Det var emellertid tydligt att översynen av regelverket som är knutet till de olika skogsgränserna i norra Sverige hade ett nära samband med de grundläggande och till stor del olösta frågeställningar som rörde skogsbrukets förhållande till rennäringen, både som samebyarnas renskötselrätt och som det allmänna intresset rennäring. Vår strävan var därför att hitta rimliga och tydliga bestämmelser för hanteringen av skogsrelaterade ärenden med utgångspunkt från de gällande rättsförhållandena mellan markägare och samebyar.

Svårföryngrad skog

Bestämmelserna om svårföryngrad skog och skyddsskog hade sitt ursprung i Lagen om skyddsskogar, som kom till efter regeringens proposition 1903:46, ”gifven Kristiania slott den 16 februari 1903”. Begreppet svårföryngrad skog infördes med 1923 års skogsvårdslag.

Bestämmelserna om svårföryngrad skog hade vid tiden för Gränsskogsutredningen varit ifrågasatta men frågorna om hur framför allt förhållandet till rennäringen skulle hanteras hade tidigare bedömts alltför komplicerade för att möjliggöra ett enkelt upphävande. Över tid hade stora förändringar skett både i skogspolitik, lagstiftning och skogsbrukets metoder. Den generella anmälningsplikten för avverkningsanmälningar, regelverket för fjällnära skog och nya certifieringssystem är bara några exempel på förändringar som över tid gjort reglerna om svårföryngrad skog överflödiga.

Vi noterade att de ansökningar som fullföljs i princip alltid ledde till att tillstånd meddelades. De flesta tillstånden innehöll råd om hur kraven i skogsvårdslagen och bestämmelser meddelade med stöd av lagen ska uppfyllas. Råd som vi i utredningen menade alldeles utmärkt kunde meddelas efter en sedvanlig avverkningsanmälan, inte minst beträffande Öland och Gotland. Under arbetet med utredningen hade vi för övrigt inte mött någon aktör som framfört uppfattningen att gränserna i de nordliga länen numera hade avgörande betydelse för just skogsföryngringen i det enskilda fallet.

Vi föreslog så att bestämmelserna om svårföryngrad skog skulle upphävas, såväl i norra Sverige som för Öland och Gotland. Inom området skulle istället enligt vårt förslag gälla en anmälningsplikt för skogsbruksåtgärder i likhet med övriga delar av landet. Vi bedömde dock att anmälningsplikten behövde förändras något till sitt innehåll för att framförallt rennäringens intressen skulle kunna tillgodoses.

I vår sammanfattning skrev vi också: ”Vi har funnit att det på sakliga grunder varit ofrånkomligt att de bestämmelser som nu gäller om samråd inom rennäringens åretruntmarker i någon form måste gälla hela renskötselområdet. För att detta inte ska innebära arbete och kostnader som blir betungande för någon av näringarna har vi försökt utforma regler som möjliggör ett enklare förfarande än det nuvarande.”

Fjällnära skog

Tillkomsten av bestämmelserna om fjällnära skog i början av 1990-talet har jag beskrivit ovan. När det gäller våra överväganden i Gränsskogsutredningen bedömer jag att betänkandets sammanfattning belyser våra tankar och slutsatser väl:

”För den fjällnära skogen föreslår vi att gränsen ska bestå. I princip innehåller förslaget inte heller några processuella eller materiella ändringar för det fjällnära skogsområdet. Det är dock viktigt att regelverket tydligt avspeglar huvudsyftet med gränsen, dvs. den vikt som naturvården och rennäringen har i förhållande till skogsbruket inom detta område. Vi anser därför att vissa grundläggande begränsningar, som redan nu gäller för skogsbruket och som hittills utformats som föreskrifter till lagen och förordningen, bör lyftas till lag. Det gäller hyggesstorlek och förbud mot att använda främmande trädslag för återväxten. Dessa bestämmelser, tillsammans med förbudet mot hyggesplöjning, som gäller även i andra områden, anser vi på ett adekvat sätt ger grundförutsättningarna för skogsbruket i den fjällnära skogen.

Vi har konstaterat att regelverket med tillståndsplikt för skogsbruk i fjällnära skog inte varit ett verkningsfullt instrument för att skydda skogsbestånd med höga naturvärden. Det är därför angeläget att särskilt överväga vilka andra skyddsinstrument som bäst kan nyttjas för att skyddsvärda fjällskogar inte ska tas i anspråk för skogsbruk. Vi menar att det finns goda skäl för staten som dominerande markägare i området att visa särskilt stor återhållsamhet när det gäller att ta i anspråk de återstående värdefulla naturskogarna för skogsbruksändamål. Vårt förslag är därför en att införas en ny bestämmelse i fastighetsförvaltningsförordningen om att avverkning eller andra skogsbruksåtgärder inte får komma till stånd i vissa utpekade skyddsvärda statliga skogar i fjällområdet.

Vi bedömer också att det är angeläget att arbetet fortsätter med hanteringen av ett flertal mycket värdefulla fjällnära skogsområden i en fortsatt dialog mellan Naturvårdsverket och Sveaskog AB. Vi bedömer att regeringen bör formulera ett uppdrag till Naturvårdsverket att följa upp den s.k. kategoriseringsöverskommelsen och återkomma med förslag på lämpliga åtgärder.”

Såhär i efterskott tänker jag att det inom två områden hade funnits anledning att tränga djupare i frågorna. För det första hade det egentligen funnits anledning för utredningen att ifrågasätta varför Skogvårdsorganisationen aldrig meddelat avslagsbeslut trots att bestämmelserna gällt i två decennier. Kanske utredningen t o m borde lämnat lagförslag för att få igång systemet som det var tänkt i början på 1990-talet? Först efter ÄNOK-domarna 2014/2015 blev det ändring på den saken. Bättre sent än aldrig.

För det andra hade vi kunnat belysa vilken betydelse för de frivilliga avsättningarna av fjällnaturskogar som Naturskyddsföreningens naturvårdsgräns haft över tid, inte minst med tanke att den gränsen haft inflytande över skogscertifieringen och bolagens naturvårdsinsatser. Å andra sidan var vårt uppdrag fokuserat på att överväga lagstiftningsändringar så i någon mening låg det ändå utanför ämnet.

Skyddsskog

Som tidigare visats med skånska exempel hade behovet av skyddsskogar till följd av okontrollerad sandflykt sin kulmen under 1800-talet, medan den nationella lagstiftningen kom

först 1903. Att en översyn av dessa bestämmelser inte aktualiserats tidigare antog vi snarast hade berott på bristande intresse. Intresset för frågan om skyddsskogsreglerna var för övrigt ganska litet under utredningens gång.

Vår bedömning blev att skyddsskogsbestämmelserna framstod som obsoleta. Antalet avverkningar i dessa områden bedömde vi i utredningen inte vara fler än att de tycktes ha kunnat hanteras av skogsägarna inom gällande regelverk.

I stället för det skyddsbehov som förelåg när bestämmelserna kom till i början av 1900-talet fanns det numera ett allmänt intresse av att avveckla vissa av dessa skogar för den biologiska mångfaldens skull, dvs. för att ge plats åt sandberoende djur- och växtarter. Vi noterade också att åtskilliga sådana projekt hade genomförts eller planeras i naturreservat eller Natura 2000-områden inom de nuvarande skyddsskogsområdena.

Vi bedömde slutligen att bestämmelserna om skyddsskogar var uppenbart föråldrade och föreslog därför att de utan övriga åtgärder upphävs i sin helhet

Renskogsavtal

Uppdragets del om renskötselavtal avsåg att ta vidare frågorna om en ny avtalsform som utgått från Rennäringspolitiska kommitténs förslag i betänkandet En ny rennäringspolitik. Vårt arbete utmynnade i ett förslag till ändring i 7 kap. 3 § jordabalken, som skulle möjliggöra avtal om vad markägare ska tåla eller tillåta för att tillgodose behov från rennäringen enligt samma grundmodell som naturvårdsavtalen. Vi föreslog att avtalen ska benämnas renskogsavtal för att de inte skulle föra tankarna till avtal om renskötsel.

Vår bedömning var att avtalen inte kunde antas få någon generell eller särskilt omfattande tillämpning men att de skulle kunna vara ett användbart komplement till regelsystemet i övrigt i vissa speciella situationer. Vi bedömde vidare att det också var viktigt att principerna för när de skulle kunna komma tillstånd blir tydliga, eftersom det annars fanns en risk att de ytterligare skulle bidra till osäkerhet om renskötselrättens omfattning och innehåll. Vi sammanfattade vidare: ”Som grundläggande förutsättning måste därför gälla att de endast ska komma till användning för att tillgodose vad som fordras för det allmänna intresset rennäringen. Det ska alltså aldrig kunna vara fråga om att tillskapa eller utöka de civila rättigheterna till renskötsel. Avtalen ska heller inte användas för att lösa tvister om omfattningen av renskötselrätten på en viss plats eller i visst avseende.”

Under utredningens gång mötte vi inget egentligt intresse från någon av aktörerna för den nya avtalsformen. Utredningsarbetet fortsatte dock pliktskyldigt; vi hade i uppdrag att utveckla ett förslag, även om det skulle visa sig bli en försöksballong med pyspunka.

Överlämningen till landsbygdsministern

Efter att utredningens betänkande hade tryckts och vi i utredningen pustat ut gällde det också att förbereda överlämningen i mars 2009 till landsbygdsminister Eskil Erlandsson. Vi upptäckte några skrivfel så det fick bli ett rättelseblad. Jag författade också en kort dikt i sex strofer som jag vid överlämningen också högtidligen läste upp för statsrådet, som tydligt uppskattade tilltaget. Dikten är en enkel och koncis sammanfattning av vårt betänkande.

Skog utan gräns?

Kanske kan vi alla bli överens
om att skyddsskogens existens
har en tydligt positiv tendens
och därmed klarar sig helt utan gräns

Svårföryngrade skogens tillståndsplikt
för själva föryngringen tappat i vikt
Gränsen bör med viss tillförsikt
kunna avvecklas nu hellre än på sikt

Fjällavverkning kan brist på mångfald vålla
Antalet hyggesavslag utgör en nolla
men argumenten kan ändå hålla
för att fjällnära gränsen bibehålla

Det finns därtill alltjämt fog
att skydda mer av fjällens urskog
även om de som förr gränsen drog
tänkte att tillstandsregler var gott nog

En tallrik skog med lav är renens val
men likväl är det utredarens kval
huruvida det alls är bra med avtal
Känslan för avtalet tycks ännu sval

Utredningens konsekvenser för de berörda
väntas bli oförändrad administrativ börda
Minskad tillståndsplikt för den som vill skörda
dock må samebyar mer allmänt bli hörda

Remissbehandling, riksdagsbeslut och ett salomoniskt byte

Efter remissbehandling publicerade regeringen sin proposition Gränser i skog (Prop. 2009/10:201. I propositionen föreslår regeringen vissa ändringar i skogsvårdslagen (1979:429), främst i de delar som gäller skyddsskog, svårföryngrad skog och fjällnära skog. I huvudsak följde regeringen utredningens förslag. Regeringen avstod dock från utredningens förslag att ersätta samrådsplikten i åretruntmarkerna med en ny informationsplikt i hela renskötselområdet. Några lagändringar i syfte att tydliggöra i vilka fall som hänsyn ska tas till renskötselrätten som enskilt intresse respektive rennärningen som allmänt intresse borde heller inte göras, enligt propositionen.

I enlighet med utredningens förslag föreslog regeringen vidare att vissa bestämmelser som tidigare fanns i skogsvårdsförordningen och i Skogsstyrelsens föreskrifter i stället skulle tas in i skogsvårdslagen: – förbud mot avverkning, skogsvårdsåtgärder och gödsling på skogliga impediment större än 0,1 hektar inom hela landet, – förbud mot hyggesplöjning inom hela landet, – viss högsta hyggesstorlek inom det fjällnära skogsområdet och – förbud mot att

använda främmande trädarter som skogsodlingsmaterial inom fjällnära skog. Lagändringarna trädde i kraft den 1 september 2010.

Utredningens förslag beträffande renskogsavtal respektive en ny bestämmelse i fastighetsförvaltningsförordningen om skydd av vissa utpekade värdefulla fjällnaturskogar på statens mark berördes inte i propositionen. Såvitt jag känner till har frågan om avtalsformer likt renskogsavtal inte aktualiserats senare.

En tid efter att Gränsskogsutredningen lämnade sitt betänkande fick skyddet av de utpekade värdefulla skogarna inom Fastighetsverkets innehav en annan lösning än den som utredningen föreslog. Inom en av Naturvårdsverkets fastigheter, som tidigare hade ingått i det fjällnära domänreservatet Blaiken på gränsen mellan Storumans och Sorsele kommuner, pågick förberedelser för en ny vindkraftpark. Området för vindkraftparken, som ju inte passar särskilt väl i Naturvårdsverkets fastighetsinnehav, styckades av och överfördes till Fastighetsverket, som i gengäld till Naturvårdsverket överförde de i SNUS-inventeringen redovisade skyddsvärda skogsarealerna. En salomonisk lösning, får man lov att säga.

Andra gränser i havet (Göteborg 10-15)

Efter sejouren i Malmö fortsatte veckopendlingen men nu med sikte på västkusten. Det blev först 10 månader som regeringens särskilde utredare för att förbereda och genomföra bildandet av Havs- och vattenmyndigheten, varav 7 månader på Garnisonen i Stockholm och 3 månader med tillikauppgiften som GD för Fiskeriverket i Göteborg. Vid halvårsskiftet 2011 var det dags att byta GD-hatten från Fiskeriverket till HaV för invigningen på Ostindiefararen Götheborg. Nu blev det ännu en tid utan fjällskogar i fokus. Istället blev det fokus på en massa andra gränser i havet – trälgränser, baslinje, territorialgräns, ekonomisk zon mm och uppdraget att bygga upp en helt ny form av fysisk havsplanering. Därtill frågor om sötvattensmiljöer, fiske och mycket annat

Här kan det passa med en jämförelse mellan olika författningsregleringar av gränser.

- Lagen om Sveriges sjöterritorium och maritima zoner (SFS 2017:1272) avhandlar en rad maritima gränser (sjöterritoriets gräns och baslinjer samt gränserna för kontinentalsockel, ekonomisk zon och angränsande zon) i två sidors författningstext, följt av 6 bilagor med 472 sidor av koordinatförteckningar.
- Förordningen om svårföryngrad skog och skyddsskog (SKSFS 1983:1) avhandlade till dess att den upphävdes de dåvarande gränserna för skyddsskog och svårföryngrad skog i en löpande text längs vägar, bäckar, rågångar mm, totalt omfattande 19 sidor.
- Förordningen om gränserna för fjällnära skog (SKSFS 1991:3) avhandlar gränserna för fjällnära skog i en löpande text längs vägar, bäckar, rågångar mm men också med koordinatpunkter och raka linjer i texten, totalt omfattande 48 sidor.

Som naturgeograf får jag med visst vemod notera att kartor inte riktigt verkar passa i författningsformatet.

Fjällnaturskogar med GD-hatten på (Stockholm 15-24)

Efter HaV följde nio år och en månad som GD för Naturvårdsverket och fjällskogarna blev åter en del av min arbetsvardag från oktober 2015. Under min bortovaro sedan 2008 hade arbetet med kategorisering av fjällskogsarealerna från SNUS-inventeringen på Sveaskog gått vidare och i början av 2016 kunde jag signera ytterligare en överenskommelse med Sveaskog, denna gång om långsiktigt skydd av de återstående värdefulla naturskogsområdena kategoriserade som $\frac{3}{4}$ i inventeringen av statlig skog. Överenskommelsen omfattade knappt 50.000 hektar mark, varav ungefär hälften var produktiv skogsmark, huvudsakligen ovanför gränsen för fjällnära skog i Norrbottens län.

Ersättningsfrågorna

Till följd av ÄNOK-domarna 2014/2015 och nya överväganden inom Skogsstyrelsen om hanteringen av tillståndsansökningar för avverkning av fjällnära skog ökade successivt antalet meddelade avslagsbeslut. Flera rättsprocesser inleddes av enskilda som påverkats av besluten. Till en början var det frågan om Skogsstyrelsen har haft rätt att meddela avslagen eller ej. Under vägen fram uppstod en osäkerhet på Skogsstyrelsen om hur ersättningsfrågorna skulle hanteras kopplat till avverkningar som fick avslag och ganska snart kom flera rättsprocesser igång kring ersättningen.

Som tidigare särskild utredare i Gränsskogsutredningen hade jag en tydlig bild av att det egentligen redan från reformen 1991 var avsett och tydligt uttalat att varje berörd markägare skulle ha samma rätt till ersättning som vid naturreservatsbildning. Vid de kontakter jag hade med Kammarkollegiet och Skogsstyrelsen försökte jag puffa för denna hållning, men Naturvårdsverket var inte del i de aktuella domstolsärendena.

När Mark- och miljööverdomstolen i maj 2020 avgjorde fem ersättningsärenden tog jag det säkra före det osäkra och skrev en debattartikel i Land Skogsbruk 19 maj, där jag väddade om att domarna skulle ligga fast. Jag inledde artikeln såhär: "Hur bör myndigheterna bäst förhålla sig till Mark- och miljööverdomstolens fem domar om ersättning vid nekat avverkningstillstånd i fjällnära skog? Efter att ha övervägt frågan några dagar blir mitt samlade råd: Låt domarna ligga fast. Tiden är mogen för ett nytt och bättre sätt att jobba med de viktiga naturskyddsfrågorna i fjällnära skogar. Min bedömning är att domarna skapar den klarhet som behövs för ett mer konstruktivt samarbete."

Mina GD-kollegor Herman Sundqvist på Skogsstyrelsen och Gunnar Larsson på Kammarkollegiet kände till min grundsyn men de blev kanske ändå förvånade över mitt inspel i debatten. Jag bedömde att det var viktigt att ge mig till känna och det var bra under alla förhållanden, inte minst för allmänhetens och skogsägarnas förtroende för naturskyddsarbetet i stort, att det inte blev något överklagande. Domarna låg fast.

Regeringen återkom senare i frågan med proposition 2021/22:207 Tydligare bestämmelser om ersättning vid avslag på ansökningar om tillstånd till avverkning i fjällnära skog, publicerad 05 april 2022. I och med riksdagsbeslutet blev det lugn i den delen av debatten.

Fjällskogssamtal våren 2021

Många mindre skogsägare och även en rad allmänningsskogar såg också tillståndsansökningarna som ett sätt att väcka frågan om ersättning från staten och

ansökningarna till Skogsstyrelsen ökade markant 2020 och 2021. Trycket påverkade i hög grad arbetsprocesserna för både länsstyrelsernas reservatsarbete och Naturvårdsverkets arbete med att stödja länsstyrelserna med ersättningsfrågor respektive markförvärv i reservatsärenden. Många tillståndsansökningar som kom in till Skogsstyrelsen rörde uppenbart så stora arealer skyddsvärd fjällnaturskog så att det framstod som nödvändigt med en mycket nära samverkan mellan myndigheterna.

Mot bakgrund av den eskalerande situationen med tillståndsansökningar och det nyligen (30 november 2020) utgivna betänkandet från Skogsutredningen 2019 tog jag under våren 2021 initiativ till en serie bilaterala fjällskogssamtal med skogsbolag, allmänningar, myndigheter och organisationer. Tanken var att lyssna in hur olika aktörer bedömde läget och hur vi kan samverka bättre för att hitta goda lösningar. Samtalen med Holmen, SCA och Stora Enso, som Naturvårdsverket gjort stora naturskyddsaffärer med över åren, ledde till ytterligare gemensamma samtal i riktning mot en avsiktsförklaring för hur skyddet av fjällnaturskogarna på deras marker skulle kunna utvecklas. Avsiktsförklaringen, som byggde på bolagens tänkta åtaganden för det fall det skulle gå att finna statliga ersättningsmarker, fick inte politiskt gehör den våren. Motsvarande tankar ventilerades dock senare i samband med Miljömålsberedningens arbete kring biologisk mångfald och LULUCF. Jag hoppas och tror också att samtalen stärkte Naturvårdsverkets samverkan med bolagen i det ordinarie reservatsarbetet

På Twitter och genom media hade jag noterat att en av de flitiga skogsdebattörerna i norr gärna ventilerade frågor om fjällskogsskydd, ersättningsfrågor och relationen mellan tillstånds- och reservatsprocesser. Anders Pettersson, förvaltare och förbundssekreterare på Västerbottens Allmänningförbund, hade redan haft en del dialog med länsstyrelsen över åren om ett flertal reservatsförslag i fjällnaturskogarna. Det blev naturligt att jag i min serie av fjällskogssamtal förde diskussionen vidare med Anders och hans förvaltarkollegor så att vi kunde föra frågorna framåt i riktning mot färdiga överenskommelser med allmänningarna.

Erik Norgren på Naturvårdsverket utvecklade en pragmatisk arbetsmodell för att samköra värderingar så att de kom till nytta i både Skogsstyrelsens avverkningsärenden och länsstyrelsens reservatsprocess för att möjliggöra ett stort antal naturreservat som berör allmänningsskogarna i Västerbottens län. Från december 2021 och framåt träffades ett 10-tal överenskommelser med allmänningarna, bland annat om utökning av Njakafjälls naturreservat inom Vilhelmina övre allmänning och för blivande naturreservatet Groddnaliden-Stabburträsk inom Sorsele övre allmänning. Den totala arealen enligt överenskommelserna var ungefär 24 000 hektar, varav cirka 14 000 hektar produktiv skogsmark.

Nya regeringsuppdrag efter Skogspropositionen

Skogsutredningen 2019 hade uppdraget att undersöka möjligheterna och lämna förslag på åtgärder för stärkt äganderätt till skog, nya flexibla skydds- och ersättningsformer vid skydd av skogsmark samt hur internationella åtaganden om biologisk mångfald ska kunna förenas med en växande cirkulär bioekonomi. Deras betänkande Stärkt äganderätt, flexibla skyddsformer och naturvård i skogen (SOU 2020:73) publicerades den 30 november 2020.

En av betänkandets stora överraskningar var avsnittet 16.2 med rubriken ”En statlig satsning för bevarande och utveckling av de stora sammanhängande naturskogarna med mycket höga naturvärden”. Utredningen bedömde att fjällnaturskogarna, såväl inom som i nära anslutning

till gränsen för fjällnära skog, har unika naturvärden som Sverige kan sägas ha ett internationellt ansvar att bevara.

Utredningen förordade att Sveriges storslagna fjällnatur bevaras som ett intakt landskap. Genom att bevara cirka 580 områden om sammanlagt cirka 500 000 – 525 000 hektar produktiv skogsmark skapas, tillsammans med de existerande områdesskydden i dessa regioner, mycket stora sammanhängande områden av skyddad intakt natur, menade utredningen. Statens innehav föreslogs skyddas formellt i ett första skede. Man föreslog också ett omfattande markbytespaket för att möjliggöra för enskilda markägare att fortsatt bedriva skogsbruk i området.

Efter remissbehandling lämnade regeringen sin skogsproposition Stärkt äganderätt, flexibla skyddsformer och ökade incitament för naturvärden i skogen med frivillighet som grund (Proposition 2021/22:58) till riksdagen den 10 november 2021. Lite förenklat kan man säga att propositionen visserligen inte bejakade den fulla satsning på skydd av fjällnaturskogarna som Skogsutredningen 2019 hade föreslagit. Dock tog regeringen fasta på stora delar av de förslag som dels rörde att statens innehav bör skyddas i ett första skede och dels rörde ett omfattande markbytespaket.

Regeringen föreslog i propositionen (något redigerat) att Riksdagen

1. bemyndigar regeringen att överföra fastigheter om sammanlagt högst 25 000 hektar produktiv skogsmark från Sveaskog AB till staten genom utdelning (i syfte att ordna ett nytt markbytesprogram, kallat Sveaskogsprogram eller ESAB 2, för markbyten i naturreservatsbildningar i hela landet)
2. godkänner att Sveaskog AB ges i uppdrag att, mot marknadsmässig ersättning, i stället för nuvarande markförsäljningsprogram, avyttra totalt upp till 60 000 hektar produktiv skogsmark för att kunna användas som ersättningsmark till enskilda markägare av skog samt skogsfastigheter som ägs och förvaltas gemensamt inom så kallade allmänningsskogar och häradsallmänningsskogar (i syfte att underlätta naturreservatsbildningar ovan eller i anslutning till gränsen för fjällnära skog; senare kallat Utökat markförsäljningsprogram)

Därtill uttryckte regeringen i avsnitt 15 Staten som föregångare i hållbart skogsbruk bl a följande bedömning: Staten bör vara föregångare i hållbart skogsbruk och ta stor natur- och kulturmiljöhänsyn samt hänsyn till rennäringen./...../. Staten bör vara en föregångare för att ha hög trovärdighet i arbetet med formellt skydd av skog. Skyddsvärda statliga skogar ovan och i nära anslutning till gränsen för fjällnära skog bör därför få områdesskydd så snart det är möjligt. /.....

I brödtexten som följde skrev regeringen vidare: ”Staten bör vara föregångare för att ha hög trovärdighet i arbetet med formellt skydd av skog. Det är därför rimligt att staten ovan och i nära anslutning till gränsen för fjällnära skog tidigt skyddar de värdefulla skogar som är statligt ägda genom Statens fastighetsverk och Sveaskog. Ovan och i nära anslutning till gränsen för fjällnära skog finns det ca 140 000 hektar skyddsvärd produktiv skog på statlig mark, på Statens fastighetsverks och Sveaskogs mark. Regeringen bedömer att ett skydd av dessa kända skyddsvärda statliga skogar ovan och i nära anslutning till gränsen för fjällnära skog är ett viktigt steg att bevara kända skogliga naturvärden och höja trovärdigheten i statens

naturvårdsarbete. Det bör därför genomföras så snart det är möjligt. Sveaskogs marker kvarstår i bolagets ägo. Statens fastighetsverks innehav överförs till Naturvårdsverket”

Ersättningsmarker genom ett nytt Sveaskogsprogram ("ESAB 2")

Till följd av riksdagsbeslutet om Skogspropositionen fick Naturvårdsverket en lång rad regeringsuppdrag. I juli 2022 gavs Naturvårdsverket i uppdrag att skapa förutsättningar för beslut om formellt skydd av värdefulla skogar i hela landet genom att använda icke skyddsvärd produktiv skogsmark som ersättningsmarker från Sveaskog. Målgruppen är enskilda skogsägare, allmänningsskogar och häradsallmänningar.

Sveaskogs bolagsstämma beslutade den 13 december att dela ut ersättningsmarker på 21 525 hektar till staten, i enlighet med riksdagsbeslutet och en träffad överenskommelse med Naturvårdsverket om val av lämpliga arealer. Sveaskog har överfört markerna till ett nybildat helägt dotterbolag, Ersättningsmark i Sverige 2 AB (ESAB) och den 20 december 2023 verkställdes utdelningen genom att aktierna i ESAB skiftades ut till staten. Fastigheterna överförs därefter från ESAB till Naturvårdsverket för att nyttjas i ordinarie verksamhet kopplat till naturreservatsbildningar.

Utökat markförsäljningsprogram

Den andra delen av uppdraget "Utökat markförsäljningsprogram" har inneburit att Sveaskogs tidigare markförsäljningsprogram ändrade inriktning till att stödja både naturvården och främja skogsbruket i glesbygd. Detta genom att upp till 60 000 hektar icke skyddsvärd produktiv skogsmark kan användas som ersättningsmark för skyddsvärda områden i och i nära anslutning till gränsen för fjällnära skog.

Målgruppen är densamma (dock avgränsat geografiskt enligt ovan) som för Sveaskogsprogrammet men upplägget är annorlunda. Ersättningsmarkerna kommer att säljas direkt från Sveaskog till den enskilde och samordnas tidsmässigt med att Naturvårdsverket köper motsvarande skyddsvärd mark från den enskilde. Att den enskilde säljer den skyddsvärda marken till Naturvårdsverket är ett villkor för att få köpa mark i markförsäljningsprogrammet. Takten med vilken de 60 000 hektaren avyttras kommer ytterst att bero av vilka medel som avsätts till skydd av fjällnära skog under kommande år och vilket intresse för ersättningsmark som då finns bland berörda, allt enligt information på Naturvårdsverkets webb.

Att ersättningsmarker nu kommer att tillgängliggöras på olika sätt har stor betydelse för att lösa det fortsatta områdesskyddet för enskilda skogsägare som berörs. Ett stort intresse för ersättningsmarker har också framförts, inte minst i det fjällnära området.

Långsiktigt skydd av värdefulla fjällnurskogar på Sveaskogs respektive Fastighetsverkets mark

I början av 2023 tecknade Naturvårdsverket en överenskommelse med Sveaskog om långsiktigt skydd av värdefulla skogar ovan och i nära anslutning till gränsen för fjällnära skog (nedan kallade fjällnurskogar) till följd av skogspropositionen och det följande regeringsuppdraget. Överenskommelsen omfattade sammanlagt 108 områden i Norrbottens, Västerbottens, Jämtlands och Dalarnas län med en sammanlagd areal om ca 103 000 ha varav ca 48 000 ha produktiv skogsmark.

Medan överläggningarna med Sveaskog och även med de privata skogsbolagen har varit effektiva och resultatnriktade gör jag bedömningen att det har varit betydligt omständligare i relation till Fastighetsverket, även sett över lång tid. Jag hade föresatt mig att vi skulle vara klara med regeringsuppdraget tillsammans med Fastighetsverket i oktober 2024 och en avrapportering till regeringen skedde också min sista arbetsvecka. Av Naturvårdsverkets årsredovisning 2024 framgår dock att samrådet med Statens fastighetsverk om deras värdefulla fjällskogar pågår i en stegvis process som kommer att fortsätta även under 2025. När det arbetet är klart kommer värdefull skogsmark som idag är oskyddade fjällskogar i deras innehav, att ha fått ett långsiktigt skydd, enligt årsredovisningen.

Några avslutande kommentarer

Jag väljer att avrunda min historiska betraktelse i oktober 2024, samtidigt som mitt GD-förordnande på Naturvårdsverket löpte ut. Jag känner visserligen till att två viktiga utredningsbetänkanden nyligen lämnats till regeringen och som lär få inverkan på hanteringen av fjällskogarna, men jag tänker att de är alltför fårska för att kommenteras i denna historiska betraktelse. Det gäller Miljömålsberedningens förslag om en strategi för hur Sverige ska leva upp till EU:s åtaganden inom biologisk mångfald respektive nettoupptag av växthusgaser från markanvändningssektorn (LULUCF) (SOU 2025:21), publicerad 14 februari 2025 och slutbetänkandet från 2024 års skogspolitiska utredning En robust skogspolitik för aktivt skogsbruk (SOU 2025:93), publicerad 28 augusti 2025.

Jag kan konstatera att mycket har hänt över decennierna för att klargöra framtiden för hanteringen av de fjällnära skogarna och jag noterar att det långsiktiga skyddet av de värdefulla fjällnurskogarna tagit många viktiga steg på en delvis krokig vandring, som ännu pågår. Jag dristar mig till att avslutningsvis ge följande råd.

Råd till det fortsatta arbetet med fjällnurskogarna

1. Behåll regelverket kring fjällnära skog ytterligare ett antal år. Det behövs en tillståndsplikt som en säkerhetsventil för att värdefulla skogar inte ska avverkas utan föregående expertbedömning.
2. Fortsätt med reservatsbildning av värdefulla fjällnurskogar som förvaltas av statliga aktörer (Sveaskog och Fastighetsverket). Det är viktigt att staten går före.
3. Se till att markägarna inte hamnar i kläm mellan tillståndprocesserna å ena sidan och reservatsprocesserna å andra sidan. Myndigheterna behöver utveckla arbetsformer så att detta fungerar sömlöst.
4. Fortsätt renodlingen av den statliga fastighetsförvaltningen när det gäller mark för naturvårdsändamål. Fullfölj överföringen av ägarrollen från Fastighetsverket till Naturvårdsverket för såväl nya naturreservat som äldre.
5. Se till att det finns resurser för ekonomisk ersättning eller bytesmark till enskilda skogsägare och allmänningar som önskar långsiktigt skydd av sina värdefulla fjällnurskogar.
6. Finn kloka förhandlingslösningar som rör långsiktigt skydd av värdefulla fjällnurskogar på bolagsmark i övrigt.

Björn Risinger

Bjurbäck 28 januari 2026